

ISSN 0543-1220 | UDC 82(05)

ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

Уређивачки одбор

Др ИСИДОРА БЈЕЛАКОВИЋ, секретар, др ЈОВАН ДЕЛИЋ,
др САЊА БОШКОВИЋ ДАНОЈЛИЋ, др СЛОБОДАН ВЛАДУШИЋ,
др БОЈАН ЂОРЂЕВИЋ, др ПЕР ЈАКОБСЕН, др МАРИЈА КЛЕУТ,
др ПЕРСИДА ЛАЗАРЕВИЋ ДИ ЂАКОМО, др ЖАНА ЛЕВШИНА,
др ГОРАН МАКСИМОВИЋ, др ДЕЈВИД НОРИС, др ПРЕДРАГ ПЕТРОВИЋ,
др ГОРАНА РАИЧЕВИЋ, др СВЕТЛАНА ТОМИН, др РОБЕРТ ХОДЕЛ,
др ВИДА ЏОНСОН ТАРАНОВСКИ, др САША ШМУЉА

Главни и одговорни уредник

Др ЈОВАН ДЕЛИЋ, дописни члан САНУ

КЊИГА ШЕЗДЕСЕТ ДЕВЕТА (2021), СВЕСКА 2

МАТИЦА СРПСКА

UDC 811.163.41 Karadžić V. S.(049.32)
811.163.41'36''18''(049.32)

ВУКОВ ВЕК – ОД ДОСИТЕЈЕВСКОГ СЛАВЕНОСРПСКОГ ДО ВУКОВСКОГ СТАНДАРДНОГ ЈЕЗИКА

(Александар Милановић. *Вуков век*. Београд: Чигоја штампа, 2019, 344 стр.)

0. Године 2019. у издању Чигоја штампе појавила се монографија *Вуков век* Александра Милановића. Ова књига представља кохерентну збирку од 20 научних текстова, у којима аутор представља пут развоја и прогреса српске језичке и културне баштине од првих Вукових филолошких активности 1814. до стања у стандардном српском језику стотину година касније. Већина ових чланака претходно је објављена у часописима и зборницима радова у периоду од 2001. до 2018. године. Поједини текстови су у овом издању технички и термилошки уједначени, прерађени и проширени, а оно доноси и два нова, за ову прилику сročена рада.

1. Деветнаест прилога разврстано је према тематским оквирима у четири групе, а након сваког од њих налазе се спискови коришћених извора и литературе. Овим целинама претходи опсежан синтетички уводни текст *Први Вуков век* (стр. 9–55), кључан за разумевање концепције и композиције књиге.

1.1. Први део овог прилога односи се на успешну *језичку стандардизацију*, те аутор анализира свих њених 10 фаза, које је у својој *Социолингвистици* описао

М. Радовановић. Она започиње Вуковим планирањем корпуса, *селекцијом (огабирањем)* српског народног језика и његовог источнохерцеговачког дијалекта ијекавског изговора, уз фолклорни језик (стр. 11). У *Српском рјечнику* читаоцима је понуђена *дескрипција (описивање)* народне лексике, док се у *Српској грамањници*, која речнику претходи, налазе „напомене нормативистичке природе, као и контуре концепције стандардног језика“ (стр. 12), што води ка будућој *кодификацији (прописивању)*. Ипак, имајући у виду да је Вукова рана кодификација донела и нека помало ригидна решења, аутор у многим његовим потоњим делима препознаје поступке *елaborације (развијања)* језичке норме (поједини Вукови радови и на екавици, удвостручавање лексичког фонда у другом издању *Српског рјечника* итд.). Упркос свему, *акцијивација (прихваћање)* Вуковог стандардног језика, запажа аутор, „текла је споро и постепено“ (стр. 18), те је у Србији тек након 1868. године извршена *имплементација (примењивање)* вуковског стандардног језика у аутентичном грађијско-ортографском лику (стр. 20), а затим је уследила и *експанзија (ширење)* вуковског језика по Србији, и територијално и социјално. *Култивацијом (неговањем)* језичке норме у 19. веку бавиле су се српске културне, просветне и научне институције, док се непрестана *евалуација (вредновање)* вуковског језика вршила кроз бројне полемичке расправе, најпре Вукове, а затим и Даничићеве. *Реконструкција (уређивање)* норме, тј. идеја о реформама које ће допринети „опћенитој“ односно „опћеној правилности“ започета је 30-их година 19. века, најпре враћањем фонеме /x/ и у домаћим речима, а затим и Вуковим одустајањем од јекавског јотовања у групама /tj/ и /dj/.

1.2. Други део овог систематичног уводног текста аутор посвећује разбијању предрасуда и отклањању недоумица које се и данас срећу у литератури о Вуковом језичко-реформаторском раду. Примера ради, аутор истиче Вуково „завидно познавање славеносрпске узусне норме и јасно филолошко расуђивање о функцији и пореклу лексичких славенизама у српском језику“ (стр. 27), те зато предрасудом назива становиште да Вук, услед слабијег образовања, није добро познавао руско-словенски и славеносрпски, те да је стога за основицу стандардног језика одабрао простонародни језик.

Аутор затим смешта Вукову језичку реформу у контекст европског романтизма, посебно истичући немачки утицај. Он запажа да су Вукове полемике довеле до поетичких и стилских промена у српског култури, изнедривши Вука као утемељивача полемичког и есејистичког стила, а евидентан је Вуков утицај и на српске романтичаре.

Епоха „београдског стила“, с краја 19. и почетком 20. века, донела је, према запажањима аутора, одређене промене у погледу књижевника према канонизованом вуковском језику, а оне су се огледале у модернизацији и интелектуализацији стандардног језика у српској престоници, чему су највише допринели Вукови следбеници Ј. Бошковић и Ј. Живановић, као и књижевни критичари С. Вуловић и Љ. Недић.

Овај обимни уводни прилог закључен је ауторовим запажањима да је српски стандардни језик у првих стотину година, иако еволуирао на свим нивоима језичке структуре, „задржао вуковски идентитет“, те се, нпр., Вуков *Српски рјечник*, настао пре два века, и данас чита без већих потешкоћа (стр. 48). Тако је, закључује аутор, читава српска филологија остала на Вуковом и вуковском путу током првих стотину година, а и након њих (стр. 48).

2. Прву тематску целину чини пет радова, посвећених почецима Вукових филолошких активности, и она је насловљена *Вуково деловање уочи реформе*.

2.1. У првом раду, *Рана Вукова језичка свесћ и сћайћус славенизама (1814–1818)* (стр. 59–73), аутор се бави синтезом раних Вукових филолошких мисли, установљава сличности и разлике између прокламованог и манифестног, с једне стране, и реализованог, с друге. Он сагледава функцију и фреквенцију славенизама у контексту стила и жанра, те на такав начин одређује рану Вукову језичку свест о руском, рускословенском и славеносрпском језику, односно о статусу славенизама у будућем стандардном језику.

2.2. Други текст у овој скупини, насловљен *Акћуелностћ Вукових раних ћоћледа на фонетћско-фонолощки састћав срћскоћ кћићжевноћ језика (1814–1818)* (стр. 75–86), сагледава Вукове ставове о фонетско-фонолошком саставу српског кћићжевног језика у периоду када је Вук још увек лутао за филолошким решењима, тражећи поуздане критеријуме у постојећој литератури, али и у анализи српске језичке ситуације.

2.3. Рад *Значај Вукове Писменице (1814)* (стр. 87–97) на једном месту доноси све релевантне информације о првој граматици српског народног језика. Аутор полази од општепознатих констатација (да је теоријско-методолошки оквир дескрипције српске граматике Вук преузео од А. Мразовића, да му је приликом њене израде веома помогао Л. Милованов итд.), а затим анализира *Писменицу* на језичко-стилском плану, с посебним освртом на графичко-ортографски ниво и статус и функцију славенизама у овоме делу.

2.4. Наредни чланак нешто је уже тематике, а његов наслов гласи *Језичко-стилска анализа Вукове ћосветће* у Писменици (1814) (стр. 99–115). Аутор нарочиту пажњу посвећује Вуковој графичко-ортографској норми у посвети *Писменице* (нпр. графичко решење за фонему /j/, морфонолошки правопис, удвајање графема, употреба узвичника иза вокатива усред реченице, састављено писање енклитика итд.), морфолошким карактеристикама (нпр. употреба лексикализованих партиципа), синтаксичким особеностима (нпр. барокна реченица), лексици (нпр. статусу славенизама и њиховом посрбљавању, позајмљеницама итд.), жанровској норми и сл. На крају текста аутор прави паралелу између Мркаљеве посвете у *Салу гебелоћа јера* и Вукове у *Писменици*.

2.5. Последњи у овом тематском блоку чини рад *Вуков славеносрћски ћексћ* (стр. 117–126). Овај рад биће вишеструко користан студентима србистике, јер на једном месту отклања недоумице које се могу јавити у вези с појмом *славеносрћски језик*. Аутор најпре пружа одговоре на питања о времену настанка и нестанка славеносрпског језика са српске кћићжевнојезичке сцене, појашњава Ивићев термин *досћћејевски језик* и диференцира га у односу на *славеносрћски*, а затим наводи и анализира најважније карактеристике *славеносрћскоћ ћексћа* (славеносрпска ћирилица, морфонолошки правопис итд.).

3. Друга тематска скупина у овој кћизи, *Вуков норматћивисћички развој*, садржи четири рада. Прва два се односе на Вуков *Срћски рјечник*, трећи на Вукову улогу у једној од две најзначајније српске научне институције у првој половини 19. века, док четврти говори о утицају народних приповедака које је објавио Вук на српску прозу у 19. веку.

3.1. У чланку *Вуков Срћски рјечник из 1818. ћодине: ћрве афирматћивне јавне реакције* (стр. 129–135) аутор анализира позитивне критике српских интелектуалаца у ондашњој периодици на прво издање Вуковог речника.

3.2. Прилог *Вукова улоја у сиварању риболовне терминологије у Српском рјечнику (1818)* (стр. 137–153) доноси информације о лексици из сфере риболова која је нашла своје место у првом издању Вуковог речника (нпр. слатководне рибље врсте: *кечија, мрен, шаран*; кулинарски облици *сомовина, икра*; именоване процеса и алата: *алас, рибар, мрежа, удица* итд.). Аутор бележи и лексеме које се нису нашле у *Српском рјечнику* из 1818. (нпр. *смуђ, шкрје, бућкало, йловак*), а затим прави паралелу са другим, обимнијим издањем речника из 1852. године.

3.3. У уводном делу наредног рада, *Вук Караџић у друштву српске словесности* (стр. 155–170), описан је статус Вука и вуковаца у овој научној институцији, изнети су узроци за такав статус, а потом је пажња посвећена Вуковим активностима у Друштву које су биле мање истицане у досадашњим истраживањима.

3.4. Аутор у тексту *Језичко-стилски уицаји народних приповедака на српску прозу у 19. веку* (стр. 171–181) указује на податак да су се језичко-стилски квалитети народног приповедања, које је несумњиво прошло кроз Вуков филтер односно кроз извесна уједначавања, одразили на фолклоризацију писане прозе, као и на смену стилских формација у опусу појединих писаца (попут Ј. Суботића), тј. на њихов прелаз са класицизма на романтизам.

4. Наредна целина такође садржи четири чланка и носи наслов *Вукови исцмиљеници, следбеници, проивници*. У овој скупини своје место нашао је текст о реформаторском раду Л. Милованова, затим чланак који представља један друкчији осврт на 1847, преломну годину у историји српске културе током које је Вуков стандардни језик однео неформалну победу, потом рад о стандарднојезичкој ситуацији у београдској периодици средином 19. века и прилог о стилистичкој анализи једног лексичког слоја – позајмљеница – у *Мемоарима* Ј. Игњатовића.

4.1. Аутор у раду *Реформа ћирилице Луке Милованова у контексту стандарднојезичке ситуације почетком 19. века* (стр. 187–196) реактуелизује питања позиције Л. Милованова у односу на С. Мркаља и В. Караџића и истиче кључне Миловановљеве доприносе развоју књижевнојезичких схватања код Срба и доношењу појединих графичких и фонолошких решења.

4.2. Чланак *Преломна 1847. година: дручачији йојлед* (стр. 197–210) анализира и у одговарајући културолошки контекст смешта мање позната дела настала током 1847. године, а која су непосредно или мање посредно учествовала у српским књижевнојезичким превирањима (часопис *Гласник Друштва српске словесности*, спев *Лазарица или бој на Косову између Срба и Турака, на Видов дан 1389. године* Јоксима Новића, *Новине чииалиија београдској*, *Српска трамаиика* Илије Захаријевића и *Српска трамаиика* Јована Суботића).

4.3. У прилогу *Одраз стандарднојезичке ситуације у Новинама читалишта београдског (1847–1849)* (стр. 211–231) аутор проучава текстове објављене у *Новинама чииалиија београдској* који су доносили анализе и коментаре актуелне српске стандарднојезичке ситуације. Он запажа како се у *Новинама* детаљно прати рад Друштва српске словесности, пропагирају се идеје о даљем нормирању доситејевског језика, указује се на актуелне језичке проблеме, пре свега из области граfiје и ортографије, а вуков рад се или игнорише или отворено напада.

4.4. У тексту *Сиилисички асјектй йозајмљеница у Мемоарима Јакова Игњатовића* (стр. 233–246) аутор је лингвистичком и лингвостилистичком анализом дошао до запажања да позајмљенице у овоме делу нису активирани само „у ауторовој

лексичкој изнудици због слабијег познавања матерњег српског језика“ (стр. 244), већ да имају различите стилске функције (од којих је доминантна миметичка, затим и истицање пејоративне значењске нијансе у хибридном лексемама са турским суфиком *-лук*, у којима управо он преузима задатак семантичко-стилског интензификатора).

5. Четврти, завршни тематски блок у овој књизи носи наслов *На Вуковом и вуковском јуџу* и обухвата шест радова. На томе су се путу, према ауторовом избору, нашли Л. Костић, Ч. Мијатовић, П. Тодоровић и А. Белић.

5.1. У чланку *Развој српске терминологије мисли у 19. веку: дојринос Лаза Косић* (стр. 249–263) тумаче се теоријско-методолошке поставке развитка и стабилизације српске терминологије које је поставио Л. Костић. Аутор запажа да Костић одбацује актуелне славенизме руског и рускословенског порекла, оживљавајући истовремено само ретке архаичне српскословенизме, док напоредо гради неологизме у духу народног језика.

5.2. Наредни рад, *Лаза Косић и вуковски сџангарни језик* (стр. 265–273), посвећен је односу овог српског романтичара према вуковској традицији. Аутор анализира Костићеве кованице са дериватолошког, нормативистичког и стилистичког аспекта, затим песника смешта у романтичарски контекст, са Ћ. Јакшићем и Змајем и, на крају, рад закључује Костићевим кључним доприносима развоју младог стандардног језика.

5.3. *Сџабилзација вуковског језика у делу* Наука о државном газдинству или наука о финансији (1869) *Чегомиља Мијатовића* (стр. 275–287) предмет је ауторовог наредног истраживања. Анализом језика овог Мијатовићевог уџбеника прати се стабилизација вуковског језика на свим новоима кроз паралелу са напуштеним доситејевским идиомом, уз бележење појединих колебања, видљивих у конкуренцији синонимних средстава карактеристичних за различите типове књижевних језика.

5.4. Наредна два чланка настала су на материјалу Тодоровићевих мемоарско-публицистичких текстова објављених у *Огледалу*. У раду *Сџангарнојезичке развојне сџенџије у Тодоровићевом Огледалу (1903)* (стр. 289–301) аутор анализира језичко-стилске поступке у контексту књижевнојезичких промена карактеристичних за епоху „београдског стила“. Текст *Сџилски валери у Огледалу Пере Тодоровића* (стр. 303–322) посвећен је питању функционалности и жанровског одређења текстова.

5.5. Последњи, али не и мање значајан, јесте чланак *Александар Белић и ’београдски сџил’* (стр. 323–342). Овај рад посвећен је највећем српском лингвисти 20. века, односно првом лингвисти који се посветио истраживању *београдског сџила*, давши овом појму и термину праве научне основе.

6. На крају књиге налази се одељак *Најомене о овом издању* и у њему су наведен списак наслова и публикације у којима су претходно штампани радови који чине окосницу *Вуковог века*.

7. Иако је о Вуку и његовом стваралаштву написано небројено студија како у србистици, тако и у славистичкој литератури, појава књиге *Вуков век* Александра Милановића на српску филолошку сцену доноси синтетички увид у развојни ток и главне фазе Вуковог језичко-реформаторског рада и даје нови осврт на делања

Вукових истомишљеника, следбеника и противника, као и оних књижевнојезичких прегалаца који су се крајем 19. и почетком 20. века нашли *на њују Вуковом и вуковском*.

Писан јасним и једноставним језиком, методолошки доследан, уз изразиту прегледност и терминолошку уједначеност, обогаћен пажљиво и с мером одабраном грађом, изворима и литературом, *Вуков век* свесрдно препоручујемо свим љубитељима језика и књижевности – од заинтересованих лаика, преко студената србистике и сродних група, до научне и стручне јавности.

Др Ана З. Маџановић
Институт за српски језик САНУ
Ђуре Јакшића 9, 11000 Београд, Србија
randjelovicana@yahoo.com